

А. В. Сакун

ЕВРИСТИКА СУЧАСНОСТІ:

- **ЗНАННЯ**
- **ІННОВАЦІЯ**
- **ТВОРЧІСТЬ**

Монографія

Київ-2015

УДК 130.2
С 15

*Рекомендовано до друку вченою радою
Інституту обдарованої дитини НАПН України
(протокол № 3 від 25 лютого 2015 року)*

Рецензенти:

*Л.О. Шашкова, доктор філософських наук, професор, завідувач
кафедри філософії філософського факультету Київського національного
університету імені Тараса Шевченка*

*С.В. Сняков, доктор філософських наук, професор кафедри філософії
та педагогіки Національного транспортного університету (м. Київ)*

*В.М. Петрушов, доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри
філософії та соціології Української державної академії залізничного
транспорту (м. Харків)*

САКУН А. В.

С 15 Евристика сучасності: знання, інновація, творчість : монографія /
А. В. Саун. – К. : Книга, 2015. – 352 с.
ISBN 978-966-8314-92-6

У монографії досліджується проблема знання і креативного мислення в парадигмі сучасності. Автор зосереджує увагу на чинниках ствердження цивілізаційних основ життя сучасної людини і суспільства – глобалізації, інформаціоналізації та їхньому впливі на освіту, науку, культуру. Підкреслюється значимість інноваційних пізнавальних підходів – інтерпретації, постмодернізму, синергетики, когнітивності, комунікативності для розвитку «суспільства знань». Показано, що деонтологізація знання і входження в інформаційний світ створюють нове соціокультурне середовище існування людини, обґрунтовується важливість ціннісного аспекту наукового знання для культури мислення в ситуації постсучасності.

Для викладачів вищих навчальних закладів, науковців, аспірантів, усіх, кого цікавлять проблеми сучасного цивілізаційного поступу.

**ББК 71.0
УДК 130.2**

© А. В. Саун, 2015
© Видавництво «Книга»,
художнє оформлення,
оригінал-макет, 2015

ISBN 978-966-8314-92-6

ЗМІСТ

<i>ПЕРЕДМОВА</i>	5

I

СУЧАСНІСТЬ ЯК ПАРАДИГМА ПІЗНАННЯ

1.1. Смысловий вимір сучасності в процесах соціальності	12
1.2. Коди сучасності в символах глобалізації	31
1.3. Антиномії свободи в дуальності раціонального та ірраціонального вимірів сучасності	49
<i>Примітки</i>	68

II

КОГНІТИВНІ ПРАКТИКИ СУЧАСНОСТІ

2.1. Інтелектуальні основи розвитку соціокультурної реальності. ...	76
2.2. Генеза філософського пізнання: контекст модерну і постмодерну	94
2.3. Трансформації мислення в методологічних рефлексіях наукового пізнання	112
<i>Примітки</i>	131

III

СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО ПІЗНАННЯ В ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ВИМІРАХ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

3.1. Формування нового мислення в темпоральності пізнавальних ситуацій	138
3.2. Досвід філософської інтерпретації в становленні нового знання	157
3.3. Особливості інтерпретації в соціогуманітарних науках: когнітивний контекст	178
<i>Примітки</i>	200

IV

СИНЕРГІЯ КОГНІТИВНИХ РЕСУРСІВ МЕТОДОЛОГІЧНИХ СИСТЕМ ПОСТСУЧАСНОСТІ

4.1. Параметри інноваційного інтелектуалізму постмодерністських дискурсів	206
4.2. Модус синергетики у взаємодії мислення, пізнання та навчання	226
4.3. Когнітивне поле соціосинергетичних теорій: людиновимірний аспект	242
<i>Примітки</i>	268

V

ІННОВАЦІЇ І ТВОРЧІСТЬ У КООРДИНАТАХ РОЗВИТКУ «СУСПІЛЬСТВА ЗНАНЬ»

5.1. Комунікативна парадигма в рефлексіях навчально-освітнього процесу	276
5.2. Антропологічні конотації знанневих інновацій у смислових кодах інфосвіту	292
5.3. Перспективи креативної особистості в дискурсі інноваційних дискурсів	308
<i>Примітки</i>	328
<i>ЗАКЛЮЧНЕ СЛОВО</i>	334
<i>СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ</i>	337

ПЕРЕДМОВА

Визначення актуальності кожного феномену соціального, культурного, економічного, політичного життя суспільства зумовлює його включення в контекст «сучасності». У множині підходів до розуміння сучасності її можна концептуалізувати як сукупність чітких імперативів, недотримання яких «відлучає» від неї. У результаті це призводить до відставання в суспільному й науковому поступі, втрати статусу відповідності запитам сьогодення. Сучасність асоціюється зі свободою особистості – незалежністю її мислення, власним вибором певної позиції, дистанціюванням від авторитету традицій, диктату «верхів». Така ситуація активізує процес самореалізації особистості, яка завжди прагне бути сучасною, вийти за межі усталених канонів, тобто образу невідповідності запитам динамічного світу.

Множинність змістів поняття «сучасність» ставить завдання дослідження як її сутності, так і тих чинників, завдяки котрим вона стверджується. Для виявлення поставлених проблем потрібно дослідити тенденції та альтернативи версій сучасності, поширених у соціокультурній практиці й теоретичних конструкціях. Їх концептуально-світоглядну основу утворюють універсалізм, телеологія і прогресизм, які постають методологічними характеристиками теорій модернізації. Сьогодні поняття «сучасність» має нові аспекти розуміння. У цій площині вона постає не хронологічною рубрикацією, котра не тотожна «теперішності», а по суті, певною якісною і змістовною характеристикою життєдіяльності соціуму та людини. Сучасність можна подати як проблему співмірності індивідуальної свободи й суспільного порядку, що виникає в різних культурно-історичних і духовних контекстах (країн, регіонів, епох) унаслідок неоднакових обставин водночас і як виклик їх існуванню, і як небачена раніше можливість їх розвитку. Спроби розв'язати цю проблему засвідчили несхожість соціокультурних траєкторій і цивілізаційного поступу різних країн та регіонів, тобто полілінійність і різновекторність історії в спільному полі сучасності. Імперативність ситуації «сьогодення» не дає можливості ухилитися від необхідності її розгляду нікому, хто з нею зустрічався. За такого підходу лише ті інститути і процедури можуть вважатися «сучасними», котрі могли «вирішити» цю проблему, якими б вони не були за змістом та структурою, і лише тією мірою, якою відіграють цю роль. Очевидно, що динаміка феномену «сучасності» може «консервувати»

або, навпаки, «актуалізувати» ті чи інші соціальні явища і процеси. Властивість бути «сучасним» належить їм не субстанціонально, а суто функціонально й контекстуально. Ця ситуація показує складність проблеми «сучасності».

Теорії «сучасності» не корелюються з історією «ідей». Наукові уявлення, погляди, вчення фіксують і рефлексивно артикулюють те, що вже відбулося, яке філософія називає «повсякденним знанням», його певним чином розподіленим «соціальним запасом». Інтеграцію інституціонального порядку потрібно зрозуміти в термінах «знання», яке перебуває у тих, хто ним володіє. Це означає, що аналіз цього «знання» є істотним для інституціональної реальності, котра розглядається як «сучасність».

При цьому не йдеться лише або переважно про складні теоретичні системи. Адже вони також зумовлені наявністю сучасності, яку легітимізують розвиток науки, нових технологій, економічний добробут, рівень демократії в суспільстві і свобода особистості. Очевидно, всі фактори та причини сучасності обумовлені способом мислення, від креативності, динаміки, енергії якого залежить, власне, прогрес цивілізації загалом. Справа не у визначенні формування способів мислення в історії людини. Для нас відправною точкою є розуміння того, що емпіричний рівень пізнання засвоює логічні зв'язки одного типу, але в міру ускладнення процесів мислення потрібні мисленнєві процеси, які містять проміжні ланки. Їх система постійно зростала, породжуючи дедалі складніші форми теоретичного усвідомлення світу – філософію, науку, технології, освіту, а також різні форми їх репрезентації – методологічні рефлексії, когнітивні дискурси, інтерпретацію, синергетику. Завдяки ним кожна епоха, як і світ у цілому, постає в конкретній визначеності та предметності.

Життя людини та його перспективи визначаються, головним чином, мисленням, яке дає змогу ввійти в параметри сучасності. Сам індивід у діяльності, як правило, не виходить за межі структури своїх вихідних логічних і суспільних зв'язків. Разом із тим у процесі розгортання історії соціуму і культури ускладнювалися як мислення, так і кожний вид діяльності. Тому ця структура здатна пояснити всі основні проблеми, яких зазнають соціум і людина в кожному епоху. Але сьогодні найважливішою є наша епоха, в якій самореалізується сучасна особистість.

Проблема «сучасності» безпосередньо взаємопов'язана з модернізацією, у зв'язку з чим постає питання, чи мають «сучасність» і

«модернізація» спільні точки дотику, котрі встановлюють певний вектор розвитку. Причому не лише соціальних інститутів і сфер повсякденного життя, а й мислення, від рівня розвитку якого залежить динаміка цивілізаційного поступу. Ігнорування ролі мислення неприпустиме для формування розуміння стану сучасності як простору, в якому здійснюється реальне життя соціуму, його інститутів та людини. Отже, сучасність у контексті модернізації постає насамперед історично зумовленою еволюцією форм мислення, зміною його типів, у процесі якої воно звільняється від власної монологічності, метафізичних основ, нарощує здатність запитувати, критикувати й трансформувати свої підґрунтя. З цього випливає, що інтелект і мислення в сучасності постійно належать до тих факторів «недетермінованості», які забезпечують продуктивний розвиток суспільства та його структур у реалізації завдань, які ставить глобальний світ. Таким чином, стає зрозумілим, що сучасна філософія цілком орієнтована на навколишню реальність, в якій головна роль належить науці, інноваційним технологіям, знанню та інформації. Відповідно мислення має бути креативним, пошуковим, постійно показувати перехід від минулого в сучасність, перетворюючи наявний стан на актуальні цілі.

Становлення сучасності значною мірою здійснюється через науку, основу якої утворюють знання. Процес набуття знань реалізується через систему навчання і освіти, у зв'язку з чим постає завдання не лише акцентувати увагу на формуванні сучасного пізнавального й освітнього простору, в якому відтворюються концептуальні схеми, на яких ґрунтуються наявні соціальні інститути, а й визначити методологічні основи організації структур сучасності. Соціальна філософія і політика в цій ситуації прагнуть встановити об'єктивні «механізми» суспільних взаємодій, розглядаючи вплив стратегій мислення на повсякденність, форми самореалізації індивідів і самоствердження в суспільстві. Поліфонічна складність соціального процесу обумовлює рівень сучасності, яка визначається, зокрема, й «стихійною логікою» поділу праці. З позиції такої логіки виявляються суперечливі аспекти соціального відтворення, які онтологізуються, перетворюються на особливі аспекти, котрі потім аналізуються в їх сукупності як суспільна реальність («життя людей»), вихідна для наукового розуміння сучасності та її осмислення.

Практична потреба в розв'язанні сучасних проблем вказує на те, що єдність соціально-гуманітарного пізнання визначається не стільки

стандартами пізнання, скільки загальними вимогами. Вони постають перед людьми в їх спільному та індивідуальному житті зв'язком проблем глобального характеру й самореалізації індивідів. Таким чином окреслюється нова філософська інтеграція основних ресурсів сучасного глобального світу – екологія, геополітика, синергетика, інформація, інновації, комунікаційні технології, демократичні процеси й навчальні практики. Саме з позицій такого розуміння сучасність фіксує актуальну дійсність. У цій ситуації доцільно розглянути сучасність у контексті культурно-інтелектуальної та мисленнєвої відмінності між модерною і постмодерними епохами, що виявляється в раціональному та ірраціональному філософських дискурсах, смислових орієнтаціях, різних методологічних рефлексіях, системному оформленні зв'язків людських спільнот, свободи та несвободи, взаємовідношення суб'єкта й об'єкта тощо.

Аналіз епохи Постмодерну дає змогу провести аналогію в застосуванні префікса «пост-» для позначення сучасних течій у культурі й під час конструювання терміна «постнекласична наука» з метою характеристики сучасної науки взагалом. Період некласичної науки асоціюється тут з критичним ставленням до досягнень класичного етапу її розвитку, а ставлення постнекласичної науки до класичної спадщини позначається спрямуванням на збереження й переосмисленням як її змісту, так і змісту досягнень її попередника, некласичної науки. Саме таке постнекласичне ставлення втілюється в сучасних методологічних рефлексіях, сформованих у результаті теоретичного опанування нелінійних процесів самоорганізації, витлумачених як становлення нової цілісності.

Розгляд методологічних, світоглядних, ціннісних засад науки епохи «пост-» у їх порівнянні з відповідними уявленнями класичного і некласичного періодів розвитку наукового мислення відкриває нові перспективи його розуміння. Основними ознаками нового (нелінійного, синергетичного, постнекласичного) погляду на світ постають цілісність, темпоральність і складність.

Постнекласичній стадії розвитку науки відповідає парадигма становлення й самоорганізації. Основні риси нового постнекласичного образу науки виражаються синергетикою, яка вивчає загальні принципи процесів самоорганізації, що відбуваються в різних системах (фізичних, біологічних, технічних, соціальних та ін.). Сьогодні на особливу увагу заслуговують процеси синергетичної самоорганізації в науці й

освіті, що безпосередньо впливають на формування засад інноваційного мислення. Орієнтація на «синергетичний розвиток» – це орієнтація на історичний час, системність, цілісність, відкритість, нелінійність як найважливіші характеристики синергетичного мислення. Саме на його основі можна зрозуміти складні самоорганізаційні процеси сучасності.

Контекст «сучасності» актуалізує проблему самореалізації індивідів через активізацію їх мислення, що зумовлено розвитком як науки й інформаційно-технологічного прогресу, так і утворенням інноваційного освітнього простору. Виявлення закономірностей взаємозв'язку соціального, освітнього та життєвого світів індивідів дає змогу вийти за межі стереотипів, які протиставляють творчість і догматизм, лінійність і нелінійність, мінливість і постійність, що призводить до трансформації соціокультурних кодів, змінює універсальність на локальність, спільне на індивідуальне тощо. Це означає розпад попередніх структур проекту модерну та формування інших концепцій: комунікативних, синергетичних, герменевтичних. До них долучаються схеми діалогічних і полілогічних взаємодій, які змінюють уявлення про якість соціального життя й діяльності, колективного та індивідуального пізнання, трансформуючи культуру, політику, економіку, стиль мислення й розуміння.

Якщо класична і некласична наука переважно вивчала перманентні процеси поступових переходів між станами розглянутих об'єктів, то постнекласична наука починає насамперед вивчати питання виникнення нових якостей, пов'язаних із переходом на вищі рівні структурної організації. У зв'язку з цим можна говорити про поворот від науки «того, що існує» до науки «того, що виникає», поворот від «буття» до «становлення». Еволюційна наука поступово переходить від індуктивно-емпіричного до дедуктивно-теоретичного рівня пізнання, у зв'язку з чим постає питання «ціни» знання. Якщо апофеозом класичної та некласичної науки і мислення були співмірність істини та раціонального пізнання, у постнекласичному пізнанні виникає нове розуміння раціональності, яке можна назвати гуманітарно-ціннісним.

Всі названі концепції, школи, напрями схожі в одному: вони не добудовують і не перебудовують попередні традиційні й класичні концепції, а зміщують їх на «периферію», оскільки осмислюють поняття «сучасності» в іншому вимірі. Зокрема, спрямованість сучасності на знання актуалізує феномен «суспільства знань», у якому знання, інтелект, інноваційне мислення постають як основне соціокультурне

надбання людства. Знання сьогодні розглядається не лише як засіб передавання певного культурного досвіду, а й як потенціал для результативної, продуктивної діяльності, головний аргумент для формування вміння, професійності й, найголовніше, ресурсу для ствердження креативного мислення. Воно допомагає провести чітку лінію розмежування між, власне, «знанням» й «інформацією», яка тепер є товаром.

Особливістю сучасності є її динамізм, завдяки якому породжуються складність і непередбачуваність соціального розвитку. Сьогодні він постає як складна система, що саморозвивається, характеризується відкритістю, обміном енергії знання та інформації. Зрозуміти його проблемність можна завдяки синергетиці, мисленеві рефлексії якої внесли низку важливих конкретизацій у розуміння механізмів сучасного розвитку. Необхідно враховувати, що під час інтерпретації синергетики як теоретичного опису систем, що саморозвиваються, вони позбуваються однобічностей, котрі виникають за недостатньо чіткого осмислення зв'язків між синергетичною парадигмою й системним підходом. Саме в цих зв'язках синергетичні уявлення про смисли знання, освіти, навчання можуть бути включені в сучасну картинку світу. Її розвиток під впливом синергетики, у свою чергу, потребує модифікації філософсько-пізнавальних основ системи знань, які здобуваються в процесі освітньої діяльності. Ефективність освіти як соціального інституту визначається інноваційністю мислення, котре наділяє весь процес набуття знань пошуком нових, продуктивних способів, методів і форм. У цьому контексті освіта спрямована на формування в індивіда сучасного мислення, яке дає йому можливість здійснювати свободу вибору в складностях сучасного світу. Якщо людина має свободу вибору, може вільно приймати рішення, її мислення набуває творчого, евристичного характеру.

У монографії поставлено кілька інших важливих проблем, розгляд яких відкриває нові аспекти розуміння сучасного світу в поліфонії його проєктів, перспектив, моделей. Такий підхід допомагає людині осмислити себе й визначити своє місце та роль у перспективах глобальної соціальності.